

Григорій Рудий

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ КИСВА 1917—1920 рр.
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО: МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлено методологічні й методичні аспекти дослідження періодики Києва 1917—1920 рр. як історичного джерела.

Ключові слова: преса Києва, історичне джерело, методологічні та методичні засади дослідження періодики.

Отражены методологические и методические аспекты исследования периодики Киева 1917—1920 гг. как исторического источника.

Ключевые слова: пресса Киева, исторические источники, методологические и методические основы исследования периодики.

In the article the methodological and methodical aspects of research of the periodicals of 1917—1920 yrs in Kyiv as a historical source were explained.

Key words: press of Kyiv, historical source, methodological and methodical principles of research of periodicals.

Київська періодика від березня 1917 р. до грудня 1920 р. — важливе історичне джерело вивчення революційних процесів в Україні після повалення російського самодержавства. Дослідження культурного спадку періодичних видань Києва та ідеологічного доробку їх творців у сфері боротьби за українську державність та національне відродження України є актуальним і становить сьогодні значний науковий і практичний інтерес. Адже вивчення періодики, як слушно відзначав відомий дослідник української преси М. Сагарда, «є та сама форма, в якій найзручніше накреслювати й освітлювати нові проблеми, давати відповіді на силу нових запитів, що

виникають щоденно в процесі розвитку державного, економічного й культурного будівництва» [39]. На думку визначного філософа А. Шопенгауера, «періодична преса є секундною стрілкою історії» [50], тому періодика якнайповніше і найбагатше відображає відповідну історичну епоху, творців її подій і фактів.

Загалом, періодику Києва досліджуваного періоду за оперативністю і характером інформації репрезентують два типи видань: газета і журнал. За обсягом і питомою вагою оперативно-інформаційного матеріалу головне місце як об'єкт і як джерело для дослідження політичних, економічних і культурних процесів займають газети.

Підрахувати точну кількість періодичних видань, які виходили в Києві з березня 1917 р. до грудня 1920 р., досить складно. Окремі з них існували нетривалий час (від одного номера до кількох). Окрім того, багато газет змінювали назву, хоча за складом видавців і редакторів залишалися тими ж пресодруками (особливо це характерно для радянсько-більшовицької преси) [32].

Варто також відзначити, що в радянській Україні всі без винятку газети, які не перебували на більшовицьких позиціях, дослідники відносили до преси ворожого табору і через те ці видання не потрапляли навіть до обліку державної реєстрації друкованої продукції та зберігалися у спецховищах. За нашими підрахунками, у Києві в досліджуваний період виходило 215 газет [31].

Тогочасна періодика дуже різноманітна за жанровими формами. Серед її матеріалів — статті політичної, соціально-економічної, національно-культурної тематики, офіційні документи, оперативна інформація, газетні звіти, повідомлення, репортажі, хроніка, історичні та літературні нариси, публіцистика, політичні фейлетони, художні твори тощо.

Преса досліджуваного періоду надзвичайно розмаїта — державні, партійні, військові, профспілкові, кооперативні, просвітні, релігійні, приватні видання. Щодо періодичності, то переважав тип щоденних газет — 67, 30 видань були тижневиками, 14 — виходили двічі або тричі на тиждень [31].

Кількісно-мовний аналіз київських пресодруків свідчить, що більшість газет видавалися російською мовою, — 150 назв. Проте досить широко розповсюджувалися й україномовні видання — 54 назви. П'ятнадцять газет одночасно друкували матеріали україн-

ською та російською мовами [31]. Отже, впродовж 1917—1920 рр. у Києві існувала велика й різногалузева мережа періодичних видань.

Дослідження дає підставу стверджувати, що у Києві виходило найбільше газет національно-демократичної спрямованості і масив київських україномовних видань значно перевищував за цим показником інші міста Правобережної і Лівобережної України та Півдня України.

Значну групу в цей період становили київські більшовицько-радянські видання, які нараховували 59 назв тогочасних газет. За періодичністю більшовицькі газети — переважно щоденники й тижневики.

Загалом, аналіз розвитку преси у Києві, а також органів друку за доби Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, більшовицької та денікінської окупації дозволяє зробити висновок, що київські періодичні видання є систематизовано-хронологічним джерелом, які містять сукупну різноманітну інформацію, охоплюючи всі сфери життя і прошарки українського суспільства того часу. У загальному інформаційному масиві місце й обличчя київської преси змінювалися залежно від суспільно-політичних умов, які склалися у центрі та регіонах. Зникнення зі шпальт періодичних видань окремих матеріалів, закриття низки видань свідчило про вплив політичних і суспільних відносин в Україні та Києві. Зокрема, коли у Києві насаджувався більшовицький режим, було закрито низку київських російських та українських газет ліберальної і національно-демократичної спрямованості.

Найбільш сприятливі умови для діяльності київських газет були в період УЦР, коли в суспільстві почали широко утверджуватися демократичні засади, що позначилося на всебічності й об'єктивності висвітлення громадської думки.

Необхідно зазначити, що за доби Української Держави гетьмана Павла Скоропадського та Директорії УНР цензура значно посилилася, стала більш суворою. Так, за Гетьманату для контролю за діяльністю друкованих органів у травні 1918 р. було створено Бюро преси при Міністерстві внутрішніх справ Української Держави, що розробило перелік питань, обговорення яких в періодичній пресі не допускалося. Запровадження таких правил надавало можливість владним структурам вживати суворі санкції щодо редакцій газет та

їхніх співробітників. Зокрема, на цій підставі було закрито київські газети «Боротьба» і «Народна воля» [15]. Водночас багато видавців зверталися до Управління у справах друку з проханням дозволити видавати нові газети у Києві та інших містах України [19]. За доби Директорії УНР Департаментом преси і друку Міністерства преси і пропаганди була видана інструкція про діяльність Центральної колегії. За Директорії були закриті київські газети «Боротьба», «Відродження», «Кієвлянин», «Кієвская мысль» [34]. Особливо прискіпливою була діяльність цензурних органів за більшовицького і денікінського режимів.

У тематико-типологічному аспекті особливість київської преси полягала у тому, що вона мала широке тематичне розгалуження, особливо в період активізації національно-державотворчих тенденцій. Серед українських газет домінували національно-громадські та суспільно-політичні видання, які репрезентували політичні напрями тогочасного суспільства, відтворювали прояви національно-громадського, соціально-економічного, культурно-освітнього життя Києва й України. Вивчення матеріалів київської періодики — важливе джерело для з'ясування еволюції української національної ідеї, наповнення її державницьким змістом, обґрунтування методів, шляхів і форм відновлення державності України. З аналізу змісту періодичних національно-демократичних видань Києва випливає, що ідея національно-державної автономії переважала в політичних орієнтирах партій доби Української Центральної Ради. Цю концепцію пропагували друковані органи національно-патріотичного спрямування. Поряд з цим широкого розголосу набула тема поширення концепції політичної незалежності України й створення самостійної Української держави. На сторінках тогочасних київських періодичних видань уміщувалися передові статті, огляди, коментарі програм і статутів партій, в яких теоретично обґрунтовувалися ідеї автономії і незалежності України. Зокрема, у передових статтях «Волею та правом народу українського народу» у газеті «Робітничая газета» [35], «Про автономію та федерацію» у газеті «Боротьба» [2], «Біля початків федерації» у газеті «Нова Рада» [29] чітко викладені ідеї запровадження автономного ладу в Україні. Авторами таких статей були відомі українські діячі, зокрема Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Дмитро Дорошенко, Сергій Єфремов, Павло Хрис-

тук, Микита Шаповал, Сергій Шелухін, та інші працівники газет, письменники, вчені. Поряд з цим на сторінках періодичних видань, опозиційних щодо українського національно-визвольного руху, містилися публікації, в яких доводилася помилковість державницької самостійницької ідеї, стверджувалося, що це неминуче призведе до ворожості між українцями й росіянами і що єдина неділима Росія із самостійною Україною несумісні. Рупором антиукраїнських сил була київська газета чорносотенного спрямування «Кієвлянин».

Важливе місце в тогочасних київських періодичних виданнях відводилося публікаціям про шляхи досягнення незалежності України. Київська преса містила чимало публікацій щодо з'ясування участі української громадськості в практичному втіленні в життя ідей української державності. Природно, багато місця київські газети відводили утворенню Української Центральної Ради, її першим політичним заходам, формуванню владних структур. Варто відзначити, що київська преса дозволяє докладно простежити процес формування і функціонування органів державного управління в центрі та на місцях. Особливо широко висвітлювала тогочасна київська періодика, зокрема газети «Відродження», «Нова Рада», «Народна воля», «Самостійник», проблеми українізації військових збройних сил, становлення та діяльність вільного козацтва в Україні. Так, у газеті «Відродження» (статті «Державна оборона України» [12] і «Яка нам потрібна армія» [51]) обґрунтовувалися роль і місце армії, її найважливіші завдання в утвердженні незалежності України. Тогочасна газетна київська періодика також регулярно друкувала офіційні урядові розпорядження, матеріали про підвищення боєздатності українського війська, критичні публікації про загарбницькі плани більшовицької Росії.

Значне місце на сторінках періодичних видань Києва відводилося публікаціям про особливості державотворчих тенденцій у період Гетьманату. Серед них привертають увагу матеріали про сутність правління, конструкцію влади, соціально-політичну базу гетьманського панування. Періодичні видання зафіксували поляризованість оцінок діяльності політики гетьмана України П. Скоропадського. Заслужують на увагу публікації київської преси, насамперед у газетах «Відродження», «Державний Вісник», «Нова Рада», про формування регулярного українського війська та створення на-

ціонального флоту, утвердження нового економічного ладу на базі приватної власності та вільного підприємництва, здійснення аграрної реформи, яка передбачала утворення міцного середнього класу селян-власників, стабілізації фінансово-кредитної системи та запровадження твердої національної валюти, становлення національної освіти, науки і культури. Значного резонансу набула тема захисту української державності, проведення зовнішньої політики України. Зокрема, газетна періодика також широко висвітлювала роботу Міжвідомчої комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, вивезених до Росії за царату. Так, у газеті «Кіевская мысль» опубліковано звіт про роботу цієї комісії, виклад доповіді на засіданні завідувача відділу пластичного мистецтва Г. Г. Павлуцького [4].

Періодичні видання містять також інформацію про процес державотворення за Директорії, зовнішню і внутрішню політику УНР [45]. Значне місце на шпальтах газет займають публікації щодо ревізії рішень гетьманського уряду в галузі освіти, науки і культури. Так, у газеті «Трибуна» надруковано низку критичних матеріалів про діяльність Української академії наук, створеної за доби Гетьманату. Зокрема, президента УАН В. І. Вернадського звинувачували у проведенні в Україні політики «обрусительства» [28], у тому, що він хотів зробити з Національної бібліотеки «російський П'ємонт» [30].

Потужним засобом ідеологічного впливу за доби УСРР були київські більшовицькі газети. В. І. Ленін сформулював і всебічно обґрунтував у своїх працях «Чергові завдання Радянської влади» [26] і «Про характер наших газет» [25] основні напрями діяльності періодичних видань, акцентуючи особливу увагу на таких моментах: агітація, пропаганда, організація і політична інформація як невід'ємні складові риси, які мають бути притаманні більшовицькій пресі. Розвиваючи пресову сферу в Києві, радянська влада чітко виконувала настанови вождя пролетаріату, прагнучи за допомогою друкованих органів, насамперед газетної періодики, підпорядкувати свідомість українських громадян беззастережному служінню більшовицькому режиму. Більшовики прагнули обмежити свободу «буржуазної преси», здійснюючи постійно ідеологічний тиск на друковані видання Києва. Загалом, це були короткотривалі періодичні видання, більшість з яких виходила переважно від кількох місяців до одного року. Найчастіше на сторінках більшовицько-радянської преси

порушувалися питання діяльності партійних організацій, робота державного апарату, розвиток комуністичного робітничого руху, відносин між більшовиками і українськими селянами та солдатами, діяльність Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів — органів більшовицької влади, пропаганда соціалістичної революції, робота більшовицьких профспілок, жіночих і молодіжних організацій, проблеми формування більшовицьких армійських органів в Україні, культурно-освітні й побутові питання [14, с. 110] тощо. Особливо широко в більшовицькій газетній періодиці висвітлювалася боротьба більшовиків проти українського національного руху, зокрема Центральної Ради, яка, на думку більшовиків, була класовим ворогом соціалістичної революції. Так, у газеті «Голос социал-демократа» від 22 липня 1917 р. була опублікована інформація про київську загальноміську конференцію, у якій, зокрема, відзначалося, що більшовики не можуть визнати Центральну Раду крайовим органом, тому що в ній здебільшого представники контрреволюційної буржуазії, а ще вона є органом суто національним, а більшовики всюди виступають за створення органів влади із робітників, солдатів і селян [42].

Отже, ретроспективний погляд на розвій київської періодики доби революції й громадянської війни в Україні як важливої, але маловивченої сторінки в історії української преси дозволяє зробити висновок, що вона, зважаючи на певні історичні умови, її ідеологічне та політичне спрямування, є дуже важливим історичним джерелом, корисним для вивчення маловідомих подій і фактів тогочасного життя Києва й України, для спостережень і висновків. З огляду на те необхідно провести дослідження київської газетної періодики як окремого і цілісного явища в історії української преси і доцільно було б видати бібліографічний покажчик газет 1917—1920 рр. із зазначенням місця зберігання кожного окремого номера.

Соціально-політичні зміни, зумовлені історичними факторами тогочасного життя Києва, визначили в історії розвитку київської періодики чотири основних періоди: перший — за доби Української Центральної Ради, другий — за часів Української Держави, третій — за Директорії УНР, четвертий — за доби УСРР. Щоб розібратися із масивом київської періодики, необхідно визначити основні методологічні та методичні засади її дослідження. Одна з найважли-

віших і досі не розв'язаних проблем — розроблення чітких підходів, критеріїв, принципів систематизації, аналізу й наукового з'ясування поняття періодичної преси як історичного джерела. З утвердженням незалежної України активізувалося вивчення актуальних проблем історії, теорії та практики українського пресознавства. Останнім часом поживалися творчі контакти українських пресознавців на науково-організаційному рівні — проведення тематичних конференцій, розширення мережі періодичних видань. Регулярно почали публікуватися у періодичних і фахових виданнях результати монографічних і дисертаційних досліджень. В Україні створюються науково-дослідницькі пресознавчі інституції. Провідне місце серед них належить Науково-дослідному центру періодики, створеному 1993 р. при Львівській науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника. Науковцями Центру підготовлено і видано матеріали дев'яти Всеукраїнських науково-теоретичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність», п'ятнадцять випусків щорічника «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики», в яких опубліковано понад тисячу наукових доповідей і статей з історії української преси. Крім того, підготовлено низку фахових видань з історії української преси XIX—XX ст., а також надруковано цикл монографічних досліджень цієї тематики. Впродовж багатьох років видаються матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» [47, с. 13—15]. Загалом тільки на початку XXI ст. українські вчені-пресознавці опублікували майже 6000 наукових статей, понад 20 монографій, 18 навчальних посібників, 38 збірників наукових праць, 26 випусків матеріалів наукових конференцій [47, с. 17].

До першочергових пресознавчих завдань належить пояснення значень і змісту поняття «пресознавство» як наукової дисципліни. Розв'язання цього завдання дозволить чітко окреслити його об'єкт, предмет, структуру, наукові принципи і методи дослідження. Аналізуючи періодику як особливий вид історичного джерелознавства, деякі пресознавці визначають дві її особливості. По-перше, періодичну пресу вони відносять до оповідних джерел. Багатьма фахівцями матеріали оповідних джерел, зокрема газетної періодики, поділяються на «історичні рештки» та історичні традиції [6]. Ці дві групи джерел отримали також назву документальних та оповідних джерел. Ми поділяємо думку тих дослідників, які вважають, що українська

періодика є маловивченим нарративним джерелом, а наукою, яка має його досліджувати, є спеціальна історична дисципліна — історичне пресознавство. Вона має свій об'єкт, предмет, територіальні та хронологічні межі, наукові принципи і методи дослідження [36].

Предметом пресознавства є тенденції та закономірності зародження й особливості розвитку періодики як історичного джерела, наукові принципи роботи з матеріалами преси, експертиза їхньої цінності, їх класифікація і систематизація. Теоретичне осмислення цих проблем, вироблення методик їхнього розв'язання є головним завданням пресознавства. Об'єкт пресознавства — періодичні видання, процес їх створення та функціонування, місце преси в житті суспільства, стан, збереження і можливості використання її як історичного джерела. Об'єктом українського пресознавства є також українська періодика, тобто періодична спадщина українського народу, що відкладалась у вітчизняних і зарубіжних архівах, музеях та бібліотеках. Із ключових об'єктів пресознавства впливає його головна функція — вироблення теорії і методів комплектування, реєстру, зберігання періодичних видань та інформування про них.

Українське пресознавство як спеціальна історична дисципліна тісно пов'язане з іншими науковими дисциплінами, насамперед з історією України, історичним джерелознавством, архівознавством, бібліотекознавством, бібліографознавством, документознавством, текстологією, інформатикою.

Важливими є зв'язки пресознавства з філологічними науками, які досліджують письмові тексти, і на основі їхнього змістового, мовного і стилістичного аналізу з'являється можливість здобувати знання з історії духовного життя суспільства. Особливістю інформаційного потенціалу преси Києва й України є те, що значна її частина видавалася, крім української, російською, польською, єврейською, німецькою та іншими мовами. Отже, пресознавство, хоч і є самостійною науковою дисципліною, має тісні контакти з багатьма галузями знань та дисциплінами.

Продовжуючи думку про пресознавство як спеціальну історичну дисципліну, треба відзначити, що досвід роботи з газетною періодикою минулого переконує у тому, що газети необхідно розглядати як самостійний вид історичного джерела, окремим об'єктом пресознавчих досліджень у контексті розвитку комунікаційних функцій

суспільства. Неунікність звертання до газетних джерел, необхідність їхнього пошуку, систематизації, вивчення, інтерпретації у межах певної культури легітимізує питання про статус газетного джерелознавства в історичному пізнанні. Загалом, постає питання: чи конституйоване газетне джерелознавство як спеціальна історична дисципліна, що усвідомлює свій об'єкт, предмет і завдання, дисципліна, у межах якої систематично розробляють увесь спектр теоретичних і методологічних проблем, що стосуються атрибуції і опрацювання газетних джерел. Однак практика вивчення історичного пресознавства засвідчує зовсім інше. Історична наука так і не виховала у себе справжнього смаку до самих газетних джерел, до розв'язання усього комплексу завдань, що стосуються історіографії та власної бази газетного джерелознавства, починаючи з пошуку джерел і закінчуючи їх уведенням до наукового і культурного обігу, залишаючи «копирсання у фактах», атрибуцію і реконструкцію газетних джерел на відкуп філологам. Взяти це завдання на себе має нова спеціальна історична дисципліна — газетознавство — як важлива складова пресознавства, причому запорукою успішності його розв'язання є усвідомлення пріоритетності саме джерелознавчого аспекту історико-газетознавчих студій, що передбачає подолання не на словах, а на ділі зневажливого ставлення до газетних джерел, перехід до систематичної праці, метою якої є підтримування у належному стані газетного фонду і ретельного дослідження його матеріалів.

Треба відзначити, що преса дає змогу вивчати події та явища, пов'язані з суспільно-політичними і культурологічними процесами в суспільстві, такі сторони громадсько-політичного життя, які не знайшли і не можуть бути достатньо висвітлені в інших джерелах.

Очевидно, функція, яку газетна періодика виконує в історії країни, визначає її можливість як історичного джерела: через відображення окремих рис і властивостей об'єктів дійсності давати уявлення про них у цілому.

Об'єктами історичного пресознавства є комплекси документів і матеріалів, які відклалися на сторінках періодичних видань, передусім газет.

З пріоритетних об'єктів історичного пресознавства впливає його головна функція — розробляти теорію і методику комплек-

тування, обліку і зберігання періодичних джерел та інформування про них. Пресознавство спирається на загальнонаукові і специфічні методи дослідження, які становлять його методологічну основу.

Найважливішим методом пресознавства є історичний, який спільно з логічним дає змогу ґрунтовно досліджувати процес створення і розвитку періодичних видань, внесок окремих джерелознавців у пресознавчу науку і практику, аналіз впливу конкретно-історичних чинників на стан і характер пресознавства.

Важливу роль відіграють також ретроспективний та порівняльний методи. Перший — дозволяє реконструювати події минувшини пресознавства, виділяючи при цьому найбільш характерні риси і тенденції для кожного етапу пресознавства, його закономірності розвитку пресознавчої думки. Другий — дає змогу порівнювати старі і нові знання, пресознавчі технології і прогресивні методики опрацювання періодичних фондів, модернізацію технологій їхнього комплектування, зберігання, реставрації і використання.

Вивчення документів і матеріалів як одне з найважливіших завдань історичного пресознавства передбачає використання методів історичного джерелознавства: періодизації, класифікації, систематизації і критики джерел, їх ідентифікації та атрибуції, евристики тощо.

Сьогодні в пресознавстві використовують як традиційні описові, так і статистично-математичні методи опрацювання матеріалів із застосуванням електронно-обчислювальної техніки. Проте жоден із них не є універсальним і не може абсолютизуватися. Позитивних результатів можна досягнути тільки за умови комплексного використання традиційних і новітніх методів, віддаючи перевагу тим із них, які найбільш повно відбивають специфіку, проблематику та завдання дослідження.

Усі компоненти пресознавства, насамперед його історія, теорія і практика, базуються на принципах науковості, історизму, об'єктивності і всебічності. Принцип науковості позбавляє описовості, фактографічності, кон'юнктури та заідеологізованості. Важливою умовою пресознавчого дослідження є дотримання принципу історизму. Саме цей принцип дає змогу ґрунтовно з'ясувати витоки й основні етапи розвитку пресознавства, враховувати уроки минулого, глибоко вникати в конкретно-історичні умови, в яких розвивалося пресознавство, уникати кон'юнктурної модернізації історичного процесу.

Неодмінною умовою успішного дослідження є принцип об'єктивності. Адже відомо, що об'єкти пресознавчого дослідження мають об'єктивний характер, але позначені суб'єктивізмом людей, які є творцями історичної інформації. Матеріали газет і журналів, які передаються на зберігання в архіви та бібліотеки, є продуктом творчості конкретного автора або групи авторів. Таким чином, фактор суб'єктивності присутній у самому об'єкті дослідження, і це має враховувати науковець. У ролі суб'єкта щодо об'єкта вивчення виступає сам дослідник з власним світобаченням, що неминуче відбивається на його оцінках подій, явищ, конкретних осіб політичного, соціально-економічного і духовного життя. Принцип об'єктивності передбачає також всебічність дослідження, що має бути нормою усіх його етапів: від пошуку, відбору та вивчення періодичних джерел і літератури до реконструкції на їхній основі подій і явищ пресознавства. Всебічність дослідження запобігає упередженості тенденцій, однобічних оцінок, замовчування подій і фактів, які не вписуються у дослідницьку схему.

Розв'язання проблем предмета історичного пресознавства сприятиме застосуванню єдиного підходу до визначення термінології поняття «українська періодика». Зазначимо, що в багатьох пресознавців немає чіткого розмежування понять «періодика — історичне джерело» та «історія української журналістики». Відсутність чіткої пресознавчої термінології призводить до того, що останнім часом у літературі відбувається логічна плутанина щодо використання джерелознавчих термінів. Так, дослідник В. Владимиров, висвітлюючи історію періодичної преси 1917—1997 рр. Донецького регіону, чомусь назвав свій навчальний посібник «Історія української журналістики» [7], а не «регіональної». Нечітке розмежування пресознавчих термінів часто трапляється у спеціальній науковій літературі, опублікованих матеріалах наукових конференцій.

На наш погляд, різна термінологія має диктувати різні завдання. Тому, коли джерелознавчі ототожнюють поняття «історія української преси», «періодика як історичне джерело», «історія української журналістики», маємо справу з термінологічною неточністю.

Велике значення для розуміння еволюції української періодики має з'ясування самого поняття «українська періодика». Варто відзначити, що фахівці по-різному трактують це питання. Частина

дослідників вважає, що потрібно точно визначити поняття «українська періодична преса», тобто україномовна, і «періодична преса України» (друкована українською, російською та іншими мовами) як два окремих поняття, хоча вони мають багато спільних моментів [44]. Така точка зору частково має сенс. Безперечно, важливо враховувати насамперед мовний елемент, але його треба розглядати з урахуванням усіх інших факторів аналітичної і синтетичної характеристики газетних джерел. Адже, крім мови, важливе значення мають і зміст, і характер, і масштаб висвітлювання подій: яким чином відображається життя корінної нації, в цьому випадку проблеми українського життя. З огляду на це поняття «українська періодична преса» має відбивати не лише національно-патріотичну періодику, а й усю періодичну пресу, яка видавалася чи видається в Україні [24]. Отже, виходячи з цих міркувань, ми поділяємо думку дослідників, які при визначенні поняття «українська періодика» враховують усі ці джерелознавчі фактори [23].

На наше переконання, необхідно розширити предмет історичного пресознавства України теорією. Історичне українське пресознавство — один із розділів спеціальної галузі історичної науки з власною історією, методологією і методикою, предметом, завданнями та об'єктом дослідження.

Предмет українського пресознавства становлять тенденції створення і функціонування українських періодичних видань як масового історичного джерела, проблеми інформативності історичних джерел, питання розвитку періодикознавства як системи пресознавчих знань.

Об'єкт українського історичного пресознавства — всі періодичні видання України як унікальний компонент джерельного комплексу з історії України різних класифікаційних груп.

Суб'єкт історичного пресознавства — науковці, що досліджують періодичні видання України як історичне джерело.

Тісно пов'язано з формуванням предмета, об'єкта та суб'єкта українського пресознавства визначення його головних функцій та завдань. Українське пресознавство має такі функції, як: пізнавальна, методологічна, світоглядна, критична, прогностична. Відповідно вищівська навчальна дисципліна «історичне пресознавство» має такі завдання: навчальне, розвивальне і виховне.

Завдання українського пресознавства як спеціальної історичної дисципліни поділяються на два типи: теоретичний і практичний.

Теоретичні завдання українського пресознавства:

а) напрацювання загальних теоретичних положень про періодичні джерела, предмет і структуру історичного пресознавства, понятійно-термінологічного апарату цієї наукової дисципліни;

б) удосконалення методики пошуку, опрацювання та використання періодичних джерел, вироблення спільних підходів і методологічних принципів їх систематизації та класифікації;

в) з'ясування ролі й місця історичного пресознавства у системі спеціальних історичних дисциплін;

г) визначення спільних і відмінних властивостей періодики, шляхів генези пресознавства як системи пресознавчих знань.

Практичні завдання українського пресознавства:

а) підготовка і видання на державному рівні бібліографії української періодики, бібліографії історії української періодики, історії української періодики, історії історіографії української періодики, енциклопедичного довідника української періодики, хрестоматії «Українське періодикознавство», видань «Епістолярна спадщина українських публіцистів», «Пам'ятки української періодики»;

б) подальше розроблення технічних прийомів пошуку, вивчення та використання періодичних джерел.

Методологія пресознавства — система принципів та методів наукового пізнання в історичному пресознавстві.

Методика історичного пресознавства — система правил та методів вивчення періодичних джерел, а також спеціальних і допоміжних засобів пресознавчого дослідження.

У цьому контексті важливо відзначити основні методологічні принципи та методи роботи з періодичними джерелами.

Отже, основні методологічні принципи:

а) принцип об'єктивності. Періодичні джерела є об'єктивною реальністю, що мають базуватися на пріоритеті документованих фактів і бути носіями достовірних відомостей. Пресознавці зобов'язані розглядати історичні явища і події у всій їхній складності, суперечливості та багатогранності з урахуванням вичерпної сукупності позитивних і негативних факторів їх змісту, попри те, подобаються вони дослідникові чи ні. Дотримуючись зазначеного

принципу, джерелознавці не допускають упередженого ставлення до будь-якої історичної особи або політичної сили, які діяли в історії України;

б) принцип систематизованості та всебічності, тобто цілісності дослідження окремого періодичного джерела або групи джерел;

в) принцип історизму. Він передбачає виявлення і критичне вивчення репрезентативної кількості історичних фактів, розгляд їх у конкретному історичному середовищі, взаємозв'язку і причинній зумовленості, а дослідження історичних подій та явищ — у динаміці їх розвитку. Дотримання цього принципу дає змогу з'ясувати всі сторони процесу створення і генезу української періодики, визначити особливості становлення її змісту, характеру і сутності;

г) біографічний метод передбачає пошук відомостей про авторів періодичних видань та врахування їх при характеристиці змісту матеріалів періодики;

г) евристичний метод допомагає розробляти прийоми пошуку та атрибуції періодичних джерел;

д) бібліографічний метод розробляє принципи бібліографічного опису періодичних джерел;

е) синхронний метод допомагає співставити і порівняти думки та ідеї, що одночасно висловлювалися на сторінках української періодики;

є) комплексно-аналітичний метод. Це синтез різних методів: історико-порівняльного, історико-типологічного, історико-генетичного, проблемно-хронологічного, евристичного, біографічного, бібліографічного, синхронного.

Останнім часом помітне місце займають історико-бібліографічні дослідження періодики окремих регіонів, що є важливими для історії української періодичної преси [38].

Сьогодні назріла необхідність у таких джерелознавчих дослідженнях, які на матеріалах преси дали б змогу «воскресити» із небуття маловідомі особистості, показати їх справжню роль в історичних процесах, реконструювати побутову і виробничу повсякденність пересічних українців. Вивчення історії повсякденності, відносини між макроісторією та мікроісторією, їхньої інтеграції, локальної і регіональної історії у дзеркалі преси, на наш погляд, є досить перспективним. Отже, макроісторичний підхід має доповнюватися

підходом з позиції історії повсякденності. Зробити це дозволяють прийоми і методи дослідження періодики, запропоновані вище.

Необхідно відзначити принцип зв'язку історичного пресознавства як наукової і навчальної дисципліни з практикою пресознавства. Він має першочергове значення для прикладних досліджень із пресознавчої справи, науково-довідкової роботи працівників періодичних фондів. Неодмінною умовою таких досліджень має бути наукове обґрунтування практичних рекомендацій і пропозицій, спрямованих на вдосконалення пресознавчої справи, підвищення її ефективності. У тісному зв'язку з практикою потрібно проводити і дослідження з історії й теорії історичного пресознавства. Для дослідників зазначеного періоду історії Києва, України газетна періодика має надзвичайно велике значення як важливе багатопланове історичне джерело, унікальне за можливістю інформативної віддачі, відкриває перспективу встановлення масштабу і змісту роботи як державних установ, так і різних партійних, громадських організацій, архіви яких не збереглися або не містять необхідних даних. Приступаючи безпосередньо до аналізу газетної періодики Києва 1917—1920 рр. як масового історичного джерела для дослідження тогочасного українського державотворчого процесу, національної освіти, науки, культури, необхідно визначити склад друкованих органів. Бібліографування київської преси — одне з найскладніших і водночас найактуальніших завдань українського пресознавства, адже мова йде про створення нового репертуару національної періодики. Варто вказати, що ще в 1920—1930-ті рр. це надзвичайно важливе і проблемне питання почало активно розроблятися українськими пресознавцями. 1922 р. у Харкові було створено Український науковий інститут книгознавства, 1923 р. — засновано журнал «Бібліологічні Вісті», одне з найкращих серед вітчизняних періодичних видань. У часописі друкувалися джерелознавчі розвідки науковців із радянської України та з-поза її меж. Це — відомі дослідники преси: В. Ігнатієнко, І. Кревецький, Д. Лисиченко, В. Міяковський, М. Ясинський та ін. 1928 р. побачив світ історико-бібліографічний збірник «Часописи Поділля» [49]. Однак опис тут обмежувався Подільським регіоном, і його здійснено на основі неповних комплектів видань, тож є чимало пропусків. Важливе значення для розуміння генезису української преси має історико-біб-

ліографічний етюд «Українська преса (1816—1923)» В. Ігнатієнка, виданий 1926 р. [21]. Щоправда, в цій праці більшість київських періодичних видань 1917—1920 рр. не згадується у зв'язку з тим, що вони не відповідали ідеологічним засадам тогочасної радянської влади. Автор відзначає: його метою не було з'ясовувати «розвиток преси з усіма глибокими процесами пробудження широких українських трудових мас до державного та політичного життя» [20]. На початку 1930-х рр. радянське пресознавство зазнає докорінних змін. Усі історичні події та явища оцінюються під кутом класової боротьби, діяльність українських урядів доби Української революції отримує негативну оцінку. Почалася боротьба проти українських пресознавців, була припинена робота Української книжкової палати та Українського науково-дослідного інституту книгознавства над репертуаром української періодики [10]. Зрозуміло, що в умовах тоталітарного режиму неможливо було видати повноцінне історико-бібліографічне дослідження, яке б висвітлювало загальну картину української періодики 1917—1920 рр. У наступний період розвиток бібліографії української преси в радянській Україні відбувався під посиленням ідеологічним тиском, із жорсткими цензурними обмеженнями, заборонаю працювати з періодичними виданнями, які зберігалися у спецсховищах. У 1960—1980-х рр. були опубліковані покажчики «Періодичні видання УРСР. Газети». Перший випуск охоплює видання за 1917—1960 рр. (К., 1965), другий випуск — за 1961—1980 рр. (К., 1983). Упродовж 1979—1985 рр. Центральна наукова бібліотека АН УРСР видала бібліографічні покажчики «Газети Радянської України» (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) (випуски: за 1917—1920, 1921—1925, 1926—1929 рр.) [8]. Усі ці бібліографічні покажчики 1988 р. перевидав Канадійський інститут українських студій Альбертського університету (Канада) [9].

У більшості з великої кількості виданих у радянський період бібліографічних покажчиків і каталогів відбір пресових видань, систематизація та їх інтерпретація були чітко підпорядковані ідеологічним засадам тогочасної партійно-радянської системи. Авторі-упорядники упереджено ставилися до видань опозиційного спрямування: газети, що не перебували на більшовицьких позиціях, не вважали за потрібне включити до зазначених пресових довідників. Паралельно з радянською бібліографією періодичні видан-

ня 1917—1920 рр. досліджувалися й зарубіжними бібліографами. Зокрема, докладні бібліографічні відомості подано А. Животком у монографії «Історія української преси», здебільшого про українську періодику національно-патріотичного спрямування. Загалом, ці дані є неповними, а зібраний фактичний матеріал, як зазначає автор передмови К. Костів, «не завжди узагальнений і пов'язаний із громадською політичною концепцією даної доби» [18]. Як бачимо, видання, що не належали до більшовицько-радянської преси, дослідники й упорядники обійшли увагою, не вважаючи за можливе включати до покажчиків газети доби Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, політичних партій та організацій, які не перебували на більшовицьких позиціях. Зарубіжні пресознавці переважно досліджували україномовну періодику. Більш виваженими й об'єктивними підходами до публікування бібліографічних даних характеризуються пресові довідкові видання останніх років, які сприяють неупередженому відтворенню розвитку видавничого процесу української періодици, зокрема київської. Позитивної оцінки заслуговує каталог «Українська преса у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка», що висвітлює відомості про українські газети у сховищах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, зокрема за 1917—1920 рр. [48].

1997 р. побачив світ бібліографічний покажчик «Преса України: Газети 1917—1920 рр.», в якому містяться відомості про 768 газет доби УЦР, Гетьманату і Директорії [33]. Отже, ретроспективний погляд на становлення і розвиток української преси, зокрема київської періодици 1917—1920 рр., визначає необхідність її дослідження як окремого і цілісного явища в історії української культури та повного науково-бібліографічного опису і подання основних фактичних матеріалів щодо розвитку київської преси у зазначений період. Для сучасних дослідників духовного відродження України 1917—1920 рр. тогочасні київські періодичні видання є важливим наративним джерелом вивчення боротьби за українську мову і культуру.

Останнім часом пресознавці багато уваги приділяють розробленню уніфікованої методики бібліографічного опрацювання періодици. Так, Науково-дослідний центр періодици Львівської наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника з метою координації спільних зусиль та уникнення розбіжностей у підходах до вивчення газетних

джерел розробив єдину «Схему повного бібліографічного опису періодичного видання» [37], яка подає основні правила і норми повного бібліографічного опису газетних джерел, загальні пояснення до них, послідовність їх розташування та розділові знаки, які потрібно використовувати. Важливим є те, що схемою передбачено окремими блоками подавати докладну анотацію та літературу про періодичні видання й архівні джерела. На наш погляд, запропоновану схему з урахуванням чинних правил бібліографічного опису видань можна використовувати при бібліографічному опрацюванні української періодики. В цьому контексті важливим є розуміння основних етапів роботи дослідника з періодичними джерелами. В основі методики наукового аналізу періодичних джерел лежить джерелознавча критика, яка є завершальним етапом роботи з пресовими виданнями. Метою джерелознавчої критики є отримання дослідником сукупності фактів як емпіричної основи дослідження. Традиційно вона ділилася на види: зовнішня, або, як її ще називають, підготовча, і внутрішня. Зовнішня критика включає такі етапи: визначення часу і місця створення періодичного джерела, його походження, обставини, де і за яких воно з'явилося. Зокрема, джерелознавче опрацювання газетної періодики передбачає визначення початкової і кінцевої дати виходу видання; за яких обставин воно створене; хто його видавці і редактори, склад штатних і позаштатних працівників редакції газети; тираж видання. Методика зовнішньої та внутрішньої критики нарративних джерел, зокрема періодичної преси, докладно і повно обґрунтована у фаховій літературі відомими українськими і російськими джерелознавцями: В. Я. Борщевським [3], М. Ф. Дмитрієнко [14], З. В. Ждановською [17], В. І. Стрельським [43].

Уже в 30-х рр. ХХ ст. окремі радянські джерелознавці відмовилися від внутрішньої і зовнішньої критики нарративних джерел і перейшли до аналітичної і синтетичної, яка, на думку багатьох дослідників, зокрема М. С. Биковського, зумовлює якісно новий етап у комплексному дослідженні історичних джерел. Вчений поділяв аналітичну критику на формальну аналітичну та текстуальну аналітичну. Вивчення нарративного джерела за цими двома етапами дозволило достовірно встановити час та місце створення видання, а також дослідити текст джерела [5, с. 70—72]. Об'єктом синтетичної критики він вважав «цілі групи історичних джерел», а її метою є

«співставлення самих фактів, які повідомлялися різними джерелами» [5, с. 86, 121].

Упродовж 1960—1980-х рр. у фаховій літературі досить ґрунтовно були розроблені теорія і практика аналітичної та синтетичної критики нарративних джерел вченими Росії і України — М. Я. Варшавчиком, С. М. Каштановим, О. О. Курносим, О. М. Медушевською. Нині багато пресознавців не є прихильниками традиційної критики періодичних джерел, оскільки внутрішня і зовнішня критика мають досить обмежені можливості щодо отримання оптимальної сукупності фактів, яка зосереджується переважно на вивченні окремих джерел і дає уявлення лише про окремі факти.

Згідно з сучасною джерелознавчою теорією і практикою при вивченні історичних джерел використовують методику аналітико-синтетичної критики, яка також увібрала в себе багато завдань внутрішньої і зовнішньої критики. Серед них — насамперед встановлення достовірності періодичного джерела, його атрибуцію, визначення змісту, тлумачення тексту тощо.

Київський джерелознавець М. Я. Варшавчик усю структуру джерелознавчої критики поділяв на дві стадії: аналітичну, що має об'єктом окремі джерела і мету отримання окремих фактів, та синтетичну — комплекси джерел й отримання необхідної сукупності фактів [13]. Теорія і практика джерелознавства передбачає застосування при наявності великих інформаційних масивів кількісно-якісного методу аналізу джерел, який досить активно і широко використовується в історичних дослідженнях. Значний вклад у його розробку здійснили представники російської наукової школи І. Д. Ковальченка [22]. Зокрема, їм належить вагомий внесок у напрацювання понятійного апарату, інтерпретування отриманих результатів, класифікування історичних явищ, вироблення сукупних індексів та застосування статистичних методів, які дають змогу визначати порівняльність, репрезентативність і результативність досліджень [1].

Застосування кількісно-якісного аналізу дає змогу встановити основні тенденції й напрями суспільно-політичного розвитку України, які отримали відображення в українській періодиці. Під час аналізу змісту матеріалів преси дослідники широко застосовують кількісні методи. При цьому варто враховувати ту обставину, що,

коли робота опирається на певне, чітко визначене коло джерел і кожне з них несе нову інформацію, якою б вона не була, всі вони підлягають суцільному, фронтальному вивченню. Поряд з тим коли йдеться про надто великі масиви історичних джерел, зокрема преси з однотипною і повторювальною інформацією, то суцільне вивчення їх є практично неможливим та й недоцільним. Сучасні засоби формалізації інформації дають змогу отримати цілком достовірні дані на підставі опрацювання тільки частини джерел [41]. Як свідчить практика, найбільш ефективним при опрацюванні їх є контент-аналіз — метод кількісного і якісного вивчення змісту соціальної інформації [40].

Аналіз матеріалів і документів — один із головних методів збирання відомостей у джерелознавчому дослідженні, спрямованому на отримання найбільш достовірної історичної інформації, зафіксованої у матеріалах преси. Діапазон застосування аналізу документів у сучасному історичному пресознавстві досить широкий. Він використовується як основний метод вивчення інформаційних, агітаційно-пропагандистських, публіцистичних, художніх матеріалів, статистичних документів. Необхідною умовою отримання достовірності інформації за допомогою цього методу є перевірка надійності пресового джерела, тобто з'ясування цілей і мотивів творців цього документа, конкретної соціальної ситуації та історичного контексту. Немаловажне значення має встановлення достовірності та повноти газетного джерела, тобто інформативної цінності й одержання на його основі цільової інформації, наукового факту. При цьому ми маємо виходити з того, що кожний друкований орган несе на собі відбиток політичних, соціально-економічних відносин та ідеологічної тенденційності. Історичне джерело, віддзеркалюючи час і умови його створення, може бути об'єктивно досліджене також за умови визначення життєвого кредо його видавців і редакторів. Ще два істотних фактори мають перебувати в полі зору дослідника, що вивчає пресу як історичне джерело. Це, по-перше, джерела її офіційної інформації (державної, політичної, ідеологічної, економічної, культурної тощо). Знання їх необхідно для встановлення ступеня її достовірності у віддзеркаленні подій, адекватності їм, достатності наявних фактів для з'ясування ситуації в цілому, без чого не можна робити висновків, що претендують на історичну правильність. По-друге, атрибуції джерела, встановлення авторського складу кожного

періодичного видання. Відзначимо, що питання про кадровий професійний склад редакцій газет і позаштатних авторів залишився поза увагою багатьох учених, зокрема пресознавців. Його дослідження допоможе атрибуції багатьох газетних публікацій, що, безумовно, спричинить ряд висновків, зроблених пресознавцями на підставі побічної інформації, дасть змогу активно залучити той інформативний потенціал періодики, який поки ще зовсім не досліджений.

Питання авторства в тогочасній пресі Києва надзвичайно складне. У переважній більшості друкованих органів при публікації матеріалу не було заведено поряд із прізвиськом автора подавати інформацію про його соціальний статус. З різних причин багато публікацій, особливо в більшовицьких періодичних виданнях, є анонімними, частина надрукована під псевдонімами, партійними кличками, частина матеріалів підписана ініціалами та збірними поняттями. Іноді тут допомогу дослідникові надає сам текст кореспонденції, допису, листа, де досить часто розповідь йде від першої особи. Доказом авторства в багатьох випадках слугують саме ініціали під статтями і кореспонденціями. Шляхів атрибуції авторства багато. Для цього джерелознавство має низку певних прийомів, серед них — встановлення складу редакції друкованих органів, співробітників періодичних видань. Певна інформація збереглася в архівах державних установ, політичних партій і громадських організацій, в особистих архівах політичних, державних діячів, колишніх членів редколегій, у спогадах, мемуарах видавців і редакторів часописів. Іноді допомагає «Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей» І. Масанова [27], «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI—XX ст.)» О. Дея [11], «Нові матеріали до словника українських псевдонімів» В. Еппеля [16], словник «Українська журналістика в іменах» [46]. Джерелом розшифрування псевдонімів і криптонімів можуть бути й некрологи окремих діячів, бібліографічні покажчики, монографії про науковців та письменників тощо.

Необхідною умовою всебічного висвітлення преси як історичного джерела є досконале вивчення обставин появи джерела (історичні та ідеологічні фактори, які вплинули на мотиви і причини його виникнення).

Характеристика окремих джерел має завершитися їх синтезом, тобто попередній аналіз усіх складових частин періодичного дже-

рела, його оцінка як історичного джерела завершуються більш високим розумінням періодичних джерел, оцінкою змісту та значення джерел загалом. Синтез періодичних джерел дає змогу з'ясувати зв'язки між ними, отримати сукупність наукових фактів як емпіричної основи для вивчення історії України. Отже, враховуючи сучасний рівень науково-бібліографічних знань про київську пресу в ретроспективному контексті, необхідно її дослідити як окреме і цілісне явище в історії української періодики, видати новий реєстр пресодруків, що виходили у Києві впродовж 1917—1920 рр.

1. *Бородкин Л. И.* История и изучение социальных процессов: об использовании массовых источников и количественных методов их анализа в новейшей зарубежной историографии / Л. И. Бородкин, А. К. Соколов // История СССР. — 1983. — № 1. — С. 180—189.
2. Боротьба. — К., 1917. — 1 трав.
3. *Борщевский В. Я.* Источниковедение истории СССР : учеб. пособ. для студ. ист. фак. вузов. — К., 1985. — 232 с.
4. Борьба за культурные богатства // Киевская мысль. — 1918. — 18 июня.
5. *Быковский С. Н.* Методика исторического исследования / С. Н. Быковский. — Л., 1931.
6. *Варшавчик М. А.* Источниковедение истории КПСС / М. А. Варшавчик. — М., 1989. — С. 187.
7. *Владимиров В. М.* Історія української журналістики (1917—1997 рр.) : навч. посіб. / В. М. Владимиров. — Луганськ, 1998. — 166 с.
8. Газети Радянської України 1917—1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. В. Пахуча (кер. роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра. — К., 1979. — 112 с.; Газети Радянської України 1921—1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) / уклад.: Л. В. Пахуча (кер. роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра. — К., 1981. — 229 с.; Газети Радянської України 1926—1929 рр. (У фондах ЦНБ АН УРСР) / уклад.: Л. В. Пахуча (кер. роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра. — К., 1985. — 306 с.
9. Газети Радянської України 1917—1920 рр. (За матеріалами газетних фондів Центральної наукової бібліотеки Академії Наук Української РСР) : бібліогр. покажч. — Едмонтон, 1988. — Довід. № 26. — 112 с.; Газети Радянської України 1921—1925 рр. (За матеріалами газетних фондів Центральної наукової бібліотеки Академії Наук Української РСР) : каталог. — Едмонтон, 1988. — Довід. № 27. — 230 с.; Газети Радянської України 1926—1929 рр. (У фондах Центральної наукової бібліотеки Академії Наук Української РСР) : каталог. — Едмонтон, 1988. — Довід. № 28. — 304 с.

10. *Дашкевич Я.* Репертуар української книжки 1798—1916 років — коли він буде? / Я. Дашкевич // Україна. Наука і культура : щорічник. — К., 1990. — Вип. 24. — С. 163—173.
11. *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI—XX ст.) / О. І. Дей. — К., 1969. — 559 с.
12. Державна оборона України // Відродження. — К., 1918. — 27 квіт.
13. Джерелознавство історії України : довідник. — К., 1998. — С. 39.
14. *Дмитрієнко М. Ф.* Більшовицька преса України 1917—1918 рр. як історичне джерело / М. Ф. Дмитрієнко. — К., 1967. — 176 с.
15. Доповідь Управління у справах друку щодо встановлення цензури за друком в Українській державі. Проект Тимчасового положення про установи нагляду за пресою і тимчасові правила про пресу. Перелік питань, обговорення яких у пресі не дозволялося 1918 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1184, оп. 1, спр. 5.
16. *Еппель В.* Нові матеріали до словника українських псевдонімів / Веніамін Еппель. — К., 1999. — 116 с.
17. *Ждановская З. В.* Большевицкая периодическая печать как источник при изучении истории КПСС (1900—1917) / З. В. Ждановская. — М., 1965. — 84 с.
18. *Животко А.* Історія української преси / А. Животко. — Мюнхен, 1989—90. — С. 7.
19. Заява редакторів на дозвіл видавати газети 1918 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1184, оп. 1, спр. 4.
20. *Ігнатієнко В.* Бібліографія української преси (1816—1916) / В. Ігнатієнко. — Х. ; К., 1930. — С. 14—15.
21. *Ігнатієнко В.* Українська преса (1816—1923 рр.) : іст.-бібліогр. етюд / В. Ігнатієнко. — Х., 1926. — 75 с.
22. *Ковальченко И. Д.* Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — М., 1987. — 435 с.; *Ковальченко И. Д.* О применении математико-статистических методов исследования / И. Д. Ковальченко // Источниковедение: теоретические и методические проблемы. — М., 1969. — С. 115—133; *Ковальченко И. Д.* Количественные методы в исторических исследованиях : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История» / И. М. Гарасова, Т. Ф. Измestьева, И. Д. Ковальченко, Л. В. Мялов и др. — М., 1984. — 384 с.
23. *Коновець О. Ф.* Просвітницький рух в Україні (XIX — перша третина XX ст.) / О. Ф. Коновець. — К., 1992. — С. 74.
24. *Кревецький І.* Перша газета в Україні / І. Кревецький // Бібліологічні вісті. — Перевид. Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. — Львів, 2000. — № 4. — С. 5—6.

25. *Ленін В. І.* Про характер наших газет / В. І. Ленін // Повне зібрання творів : у 55 т. / В. І. Ленін. — К., 1969—1978. — Т. 37. — С. 85—87.
26. *Ленін В. І.* Чергові завдання Радянської влади / В. І. Ленін // Повне зібрання творів : у 55 т. / В. І. Ленін. — К., 1969—1978. — Т. 36. — С. 155—195.
27. *Масанов И. Ф.* Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей : в 4 т. / И. Ф. Масанов. — М., 1956—1960.
28. Наші академіки. В. Вернадський // Трибуна. — К., 1918. — 29 груд.
29. Нова Рада. — К., 1917. — 10 верес.
30. *Перфецький Є.* Лист до редакції / Є. Перфецький // Україна. — К., 1919. — 29 січ.
31. Підрахунки видань автором здійснено на основі покажчиків: Газети Радянської України 1917—1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. В. Пахуча (кер. роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра. — К., 1979. — 112 с.; Преса України: Газети 1917—1920 рр. : бібліогр. покажч. / уклад. Г. Я. Рудий. — К., 1997. — 97 с.
32. *Премислер І.* До методології бібліографії газет 1917—1920 рр. / І. Премислер // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. — 1930. — № 4. — С. 60—61.
33. Преса України: Газети 1917—1920 рр. : бібліогр. покажч. / уклад. Г. Я. Рудий. — К., 1997. — 97 с.
34. Протоколи засідання і зборів співробітників Міністерства преси, інструкція цього Міністерства про діяльність цензурної комісії 1919 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1113, оп. 4, спр. 4.
35. Робітнича газета. — К., 1917. — 30 берез.
36. *Романюк М.* На шляху створення репертуару української періодики / Мирослав Романюк // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17—18 трав. 2002 р. — Львів, 2002. — С. 14—18.
37. *Романюк М. М.* Схема повного бібліографічного опису періодичного видання / М. М. Романюк, М. В. Галушко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 1994. — Вип. 1. — С. 271—290.
38. *Романюк М.* Українське пресознавство на порозі ХХІ століття / М. Романюк. — Львів, 2000. — С. 32.
39. *Сагарда М.* Обсяг поняття періодика / М. Сагарда // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. — 1928. — № 2. — С. 13—14.
40. *Славко Т. И.* Математико-статистические методы в исторических исследованиях / Т. И. Славко. — М. : Наука, 1981. — С. 59—83; *Славко Т. И.* Количественные методы в исторических исследованиях / Т. И. Славко. — С. 105.

41. *Славко Т. И.* Математико-статистические методы в исторических исследованиях / Т. И. Славко. — М. : Наука, 1981. — 158 с.; *Славко Т. И.* Математические методы в изучении советского рабочего класса / Т. И. Славко. — М. : Наука, 1981—1991. — 138 с.
42. *Солдатенко В. Ф.* Идти впереди всех. Из опыта борьбы большевистской прессы Украины за победу социалистической революции / В. Ф. Солдатенко. — К., 1986. — С. 74.
43. *Стрельский В. И.* Теория и методика источниковедения истории СССР : учеб. пособ. для студ. ист. фак. ун-тов / В. И. Стрельский. — К., 1968. — 264 с.
44. *Тернопільський Ю. Л.* Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Л. Тернопільський. — Джерсі Ситі, 1974. — С. 10.
45. Україна. — К., 1919. — 15—16 листоп.
46. Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1994—2008. — Вип. 1—14.
47. Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. — Львів, 2007. — Т. 1 : 1812—1890 pp. / уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (кер. проекту), Л. В. Снісарчук.
48. Українська преса у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка : каталог / уклад.: Л. Ф. Бондаренко, Г. О. Сосновська. — Х., 1999. — 103 с.
49. Часописи Поділля: Історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776—1926) та десятиліття існування УСРР / склали: М. Білінський, Н. Співачевська та І. Кривецький. — Вінниця, 1927—28. — 146 с.
50. *Шопенгауэр А.* Афоризмы житейской мудрости / А. Шопенгауэр // Избранные произведения / А. Шопенгауэр. — М. : Просвещение, 1992. — С. 197.
51. Яка нам потрібна армія // Відродження. — 1918. — 28 квіт.

Мар'ян Житарюк

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ
ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА РУМУНІЇ
ДО «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» у 30-х pp. XX ст.
У ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ І ПУБЛІКАЦІЯХ
(На прикладі львівського часопису «Діло»)

Досліджено суперечності й об'єднанчі позиції представників владних кіл Чехословацької Республіки і Румунії та українських меншин